

MOLAS, Joaquim (2010): *Las vanguardias literarias en Cataluña. Imitación y originalidad*. Lleida: Milenio, 200 p.

Quan ens trobem davant els textos que Joaquim Molas i Batllori (Barcelona, 1930), investigador, historiador i crític de la literatura catalana ha dedicat a l'avantguarda literària catalana ens adonem que no només analitzen i historien l'avantguardisme literari català i el pensament i els interessos del seu autor sinó que també permeten fer la història de l'estudi de l'avantguarda catalana ja que aquest està estretament lligat al treball de Joaquim Molas. És el treball de Molas el que, a partir de l'any 70 del segle passat, recupera —i posa en relleu l'abast de— l'avantguardisme per a la literatura catalana; el que l'introdueix a la universitat i el que posa les bases sobre les quals començar a treballar-hi; i és amb el treball de Molas que l'avantguarda literària catalana comença a ocupar el lloc que li correspon dins la història de l'avantguardisme.

L'interès de Molas per l'avantguarda, però, no ha estat excloent com tampoc no ha estat lineal. Paral·lelament al seus estudis sobre l'avantguarda de preguerra i de postguerra, Molas, des de la seva càtedra de literatura catalana, ha desplegat un intens treball investigador que va de la literatura medieval a la poesia visual (la bibliografia de Joaquim Molas fins l'any 2008 es pot consultar a: CAPDEVILA, Maria (2008): «Bibliografia de Joaquim Molas». *Miscel·lània Joaquim Molas I, Estudis de Llengua i Literatura catalanes/LVI*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, de promotor i gestor cultural —ha dirigit col·leccions indispensables; històries de la literatura i de la cultura catalanes; ha fundat revistes—; i ha impulsat i col·laborat en l'organització d'exposicions; això sense oblidar la seva llarga i extensa activitat docent que va dels seus cursos als Estudis Universitaris Catalans de l'Institut d'Estudis Catalans a l'actualitat (l'amplitud de la tasca de Joaquim Molas ha estat recollida en el llibre d'homenatge amb motiu dels seus seixanta-cinc anys, AAVV (1996): *A Joaquim Molas*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat).

D'altra banda, pel que fa a l'avantguarda, en el seu pròleg al llibre d'Annemieke van de PAS (1989): *Salvador Dalí. L'obra literària. Una visió de conjunt*. Barcelona: Editorial Mediterrània, que intitula «Sobre Dalí, escriptor», no recollit en aquest volum, explica les etapes per què passa la seva relació amb aquesta manifestació de la literatura catalana:

En ple batxillerat, per omplir les hores buides de l'estiu, em tancava al despatx del meu pare, on, entre d'altres, vaig fer la descoberta del núm. 31 de *L'Amic de les Arts* i la de dos números d'*Helix*, un d'ells, amb la «Posició moral del Surrealisme», que per la seva capacitat d'imaginació i revolta, em va produir una forta impressió i que, tot seguit, vaig incorporar al món dels meus referents habituals. De primer, per buscar d'altres aventures paral·leles. Després, per rebutjar-los per raons literàries. O per d'altres ideològiques. I, finalment, per recuperar-los com a objecte d'estudi.

Un primer moment, per tant, de descoberta, de sorpresa; un segon, de rebuig esteticoidològic; i un tercer, de recuperació i d'adopció com a matèria d'estudi. I és que a finals dels anys seixanta, en el context del final del franquisme, es produeix un canvi politicocultural que li'n va suposar un replantejament i un canvi de perspectiva:

Evidentment, 1968 va ser molt important. Per a mi, va representar la cristallització del meu distanciament crític. En fallar-me el cos d'idees, em quedo amb el distanciament i la crítica. Inicío, quasi a partir de zero, una recerca que em porta a recuperar una colla de coses que havia deixat de banda, com, per exemple, les avantguardes. Sempre havia sostingut que el realisme històric era una conseqüència de les avantguardes i posava com a exemple Louis Aragon. Torno, doncs, als orígens, amb la idea de refer camí.

Explica a GUINOVART, Josep / MOLAS, Joaquim / FEBRÉS, Xavier (ed.) (1990): *Josep Guinovart — Joaquim Molas*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona (Diàlegs a Barcelona, 31) (sobre la relació de Joaquim Molas i l'avantguarda: BALAGUER, Josep M. (1996): «Joaquim Molas i els estudis sobre l'avantguarda catalana». AAVV (1996): *A Joaquim Molas*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montser-

rat, i SALVO TORRES, Ramon (1996): «Joaquim Molas i l'avantguarda literària a Catalunya», *Revista de Catalunya*, Núm. 111). Canvi que coincideix amb la seva incorporació com a professor —la generació procedent de la resistència cultural dels anys 50 i 60, entre els quals ell mateix, havia pogut finalment accedir a la docència universitària— de la Universitat Autònoma de Barcelona. El seu primer intent d'anàlisi global de les manifestacions de l'avantguardisme català serà «La literatura catalana i els moviments d'avantguarda», conferència que llegeix el 19 de març de 1970, en el marc del cicle que el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears de Barcelona dedica als *Amics de l'Art Nou* (ADLAN) i que ell mateix havia col·laborat a organitzar. El text de la conferència serà publicat poc després en el número 79, monogràfic, de *Cuadernos de arquitectura* i que, revisat i en català, va ser publicat el 1979 en el número 19 de *L'Avenç*. Catedràtic de literatura catalana des del 1971, de primer a l'Autònoma i posteriorment a la Universitat de Barcelona, Joaquim Molas desplega la seva tasca acadèmica —ensenyà, programa, dirigeix, escriu (per a Molas, que és un ideòleg pragmàtic, programa i pràctica són lligats indissolublement)— en diferents fronts, un dels més destacables, l'avantguardisme literari català. Els onze estudis que aplega, traduïts al castellà, *Las vanguardias literarias en Cataluña: imitación y originalidad* són una bona mostra del seu treball i la seva manera de fer en aquest camp.

Temporalment, els estudis van de 1974 («Salvador Dalí, entre el surrealismo y el marxismo») a 2005 («Sobre Dalí, escritor») i, a excepció d'aquests dos i «La poesía de Joan Salvat-Papasseit, entre el mito y la realidad» (1978), van ser escrits, cap d'ells correlativament, però, al llarg de la dècada dels 90 del segle passat. Són, per tant, uns textos que, escrits en plena maduresa, d'una banda, recullen la teorització de Joaquim Molas sobre el moviment —«Sobre las vanguardias», «Las vanguardias catalanas: imitación y originalidad»— i, d'altra, mostren quins han estat i quins són els seus autors preferents: Dalí, a qui Molas recupera i introdueix com a escriptor en la literatura catalana, i de qui al volum trobem el gruix de les monografies que li ha dedicat: «Salvador Dalí, entre el surrealismo y el marxismo», «Dalí y los muertos», «*La vida secreta de Salvador Dalí*, un poema de amor», i «Sobre Dalí, escritor»; Foix, present en els darrers treballs que Molas ha escrit sobre el poeta de Sarrià: «Apunte sobre J. V. Foix, investigador en poesía», «*Gertrudis* o la aventura de un joven poeta», i «Sobre los dietarios de J. V. Foix»; i Salvat, que és vist a través de dos textos amb punts de partença diferents: «La poesía de Joan Salvat-Papasseit, entre el mito y la realidad» i «Sobre el diálogo epistolar de dos pintores: Torres García y Barradas». Els onze estudis han estat publicats anteriorment —la majoria d'ells diverses vegades a excepció de «Sobre las vanguardias» i «Sobre Dalí, escritor», que es reediten per primera vegada, ara traduïts al castellà; i quatre ho han estat amb alguna variant respecte del títol amb què ara es presenten— en un ventall ampli de contextos d'escriptura i de difusió, que donen una idea de l'abast dels camps de treball i d'incidència de l'obra de Molas. Això fa que els diferents nivells d'aprofundiment que hi trobem vinguin donats per les característiques concretes de la seva primera edició: hi ha estudis de caire generalista com en el cas de «Sobre las vanguardias» (1997), escrit per al volum dedicat a les primeres avantguardes de la *Història de la cultura catalana*, i hi ha estudis altament especialitzats com ara «*Gertrudis* o la aventura de un joven poeta» (1993), el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres; pròlegs a edicions —del mateix Joaquim Molas a l'obra poètica de Salvat-Papasseit (Salvat-Papasseit, Joan (1978): *Poesies*. Barcelona. Ariel [a partir de la 4a edició, *Poesies completes*]) en el cas de «La poesía de Joan Salvat-Papasseit, entre el mito y la realidad» (1978); a tesis doctorals de dos dels seus doctorands: «Sobre el diálogo epistolar de dos pintores: Torres García y Barradas» (1994), al llibre de Pilar García-Sedas, *Joaquim Torres García i Rafael Barradas. Un diàleg escrit: 1918-1928*, i «Sobre Dalí, escritor» (2005), al de Vicent Santamaría de Mingo, *El pensamiento de Salvador Dalí en el llibre dels anys 30*; o a un dels autors de l'avantguarda en el cas de «Dalí y los muertos» (1991), que prologa el llibre de Salvador Dalí, *Les morts et moi*. D'altra part, dos d'aquests estudis —«Las vanguardias catalanas: imitación y originalidad» (1992) i «Apunte sobre J. V. Foix, investigador en poesía», originàriament «Foix, investigador en poesia» (1994)— van ser escrits per a catàlegs d'exposicions en les quals Joaquim Molas era, a la vegada i respectivament, comissari i assessor general. El primer per a *Avantguardes a Catalunya. 1906-1939. Protagonistes, tendències, esdeveniments* que, amb motiu dels Jocs Olímpics, es va celebrar a la casa Milà (La Pedrera) de Barcelona entre el 16

juliol i 30 setembre 1992; i el segon per a *J. V. Foix, investigador en poesia i amic de les arts*, organitzada en commemoració del centenari del naixement del poeta; i tres són conferències o discursos publicats posteriorment: «*La vida secreta de Salvador Dalí, un poema de amor*», la va dictar Joaquim Molas a Vancouver el 1990 i va ser publicada el 1992; «*Gertrudis o la aventura de un joven poeta*», inicialment: «El retrat d'un poeta adolescent. Notes per una lectura de *Gertrudis*, de J. V. Foix», és el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el mes de febrer de 1993 i va ser publicada en la mateixa data; i «Sobre los dietarios de J. V. Foix», inicialment «Notes sobre els dietaris de J. V. Foix», la va llegir a Barcelona el 1993 i va ser publicada el 1995; i el més antic dels textos recollits en aquest volum: «*Salvador Dalí, entre el surrealismo y el marxismo*», formava part del número monogràfic que la revista *El Urogallo* va dedicar al surrealisme amb motiu del cinquantenari de l'aparició del primer manifest. Són, per tant, onze estudis a l'abast del lector en llengua catalana interessat en l'avantguarda (pot consultar-ne igualment la major part en els dos volums de Molas, Joaquim (1995 / 1999): *Obra crítica*. Barcelona. Edicions 62). No així —tot i que alguns d'ells han estat traduïts a diverses llengües: «Las vanguardias catalanas: imitación y originalidad», al castellà i a l'alemany; «Sobre el diálogo epistolar de dos pintores: Torres García y Barradas», al castellà; «Salvador Dalí, entre el surrealismo y el marxismo», publicat originalment en castellà i reproduït dins *El surrealismo*, en edició de Víctor García de la Concha, a l'italià; «Dalí y los muertos», al castellà, al francès, a l'anglès, a l'alemany i al japonès—, però, per al lector en llengua castellana. Ara l'Editorial Milenio, amb el suport de la Dirección General del Libro del Ministerio de Cultura, i traduïts per Xavier García, els l'ofereix en aquesta edició.

Si bé ja he comentat que els estudis recullen la teorització de Joaquim Molas sobre el moviment de les avantguardes i alguns dels seus treballs sobre J. V. Foix, Salvador Dalí, i Salvat-Papasseit —i en aquest cas també entre l'estreta relació de l'obra de Salvat amb la de Torres-García, i la de Barradas: «En diciembre del 17, Salvat, que acababa de descubrir la Vanguardia, probablemente a través de Torres-García y de Barradas, publicó su primer poema: *Columna vertebral: Sageta de foc*», escriu en «La poesía de Joan Salvat-Papasseit, entre el mito y la realidad»; en definitiva, entre la literatura i la plàstica en les avantguardes catalanes—, el llibre és estructurat en tres grans capítols: el primer és dedicat a l'anàlisi general del fenomen a Europa i a Catalunya, i el segon i el tercer, als autors dividits en dos grans blocs: Salvat i J. V. Foix, d'una part; Salvador Dalí, d'una altra.

Quant als estudis, si en el primer treball que recull el volum, «Sobre las vanguardias», Molas n'ofereix una síntesi del moviment: les causes de la seva aparició, els antecedents i les característiques generals; i n'analitza els diferents corrents (característiques, similituds, punts de contacte, diferències), les formes de manifestació, els principals eixos de treball,... en definitiva, la creació d'una nova preceptiva literària, d'una nova retòrica, en el segon, «Las vanguardias catalanas: imitación y originalidad», Molas considera el 1924 —any de l'aparició del manifest d'André Breton, i moment a partir del qual afirma que la literatura d'avantguarda catalana, especialment la poesia, participa decisivament en el desplegament del Surrealisme—, la data d'inflexió dins l'avantguardisme literari català. Per a Molas, doncs, 1924 divideix l'avantguarda literària catalana en dos grans períodes: un primer que es dona en un moment històric dominat per la voluntat de construcció d'una cultura i de codificació de la llengua, en què «el poeta [...] tendió a anteponer las ideas de continuidad y construcción a las de ruptura e investigación». Iniciat amb Gabriel Alomar, que formula i divulga el terme Futurisme, aquest primer període no és, per al crític, resultat d'una evolució sinó una ruptura importada, un període d'imitació: «Por lo general [...] una reproducción mimética de las formas francesas o italianas. Y en el mejor de los casos, variaciones más o menos personales.», escriu. Identificat generalment amb el Futurisme —hi abunden les realitzacions graficovisuals—, l'avantguardisme literari català anterior a 1924, a parer de Molas, és únicament formal, una aventura fugissera d'individualitats aïllades que, en un mateix autor, es dona sovint en paral·lel a realitzacions de caire contrari. «En cambio, después de 1924 las vanguardias del país son de una poderosa originalidad. O cuando menos, lo son sus figuras más relevantes Foix y Dalí». Unes coordenades excessivament rígides que, si no ho són en el cas de Salvador Dalí, són matisables en el cas de Salvat, ja que situen la seva obra íntegrament dins el període mimètic; en el de Foix: tot i

que Molas el situï dins el període creatiu, escorat, tanmateix, en excés cap al surrealisme de Breton, la seva producció anterior a 1924 queda integrada dins el primer període; i en el d'altres poetes que, com Salvat i Foix, comencen o realitzen el gruix de la seva producció abans de 1924.

En «La poesía de Joan Salvat-Papasseit, entre el mito y la realidad», pròleg a l'edició que va preparar de l'obra del poeta el 1978, Molas analitza el conjunt de la seva obra i posa les bases per al seu estudi. Molas estructura l'obra de Salvat en quatre *tempos*: «El acta de nacimiento de un poeta», «La búsqueda de una poética», «La plenitud de un poeta» i «Los últimos poemas», i és en els dos primers que en situa el període plenament avantgardista: és el *tempo* de *Poemes en ondes hertzianes* (1919):

los *Poemes* contienen una auténtica mezcla de materiales italianos y franceses. En conjunto, Salvat desarticula la estructura tradicional del discurso y destruye, al mismo tiempo, la armonía tipográfica de la página. Para él, el poema, como para el pintor cubista el cuadro, no ha de describir la realidad sino que debe dar un equivalente poético de sus experiencias de la realidad. Así, el poema se convierte en una yuxtaposición de impresiones, de sensaciones o de sentencias que, al menos en teoría es infinita y que, en la práctica, acaba de manera arbitraria y contundente. (Un final que, con frecuencia, está subrayado con letras mayúsculas o negritas.)

Rekurs, juntament amb l'eliminació de signes de puntuació, el trencament del vers en esglaons simultanis, l'ús de diferents cossos de lletra o la substitució de mots per signes aritmètics, propi de «las llamadas *palabras en libertad* -descubiertas por Mallarmé y programadas por Marinetti—, i de *L'irradiador del port i les gavines* (*Poemes d'Avantguarda*) (1921). A partir de 1921, la malaltia «aflojà, poco a poco, sus ligaduras con la realidad y, de manera correlativa, mitificó su poso de recuerdos»; d'aquí que en relació a *La gesta dels estels* (*Mostra de poemes*) (1922) Molas afirmi: «El auténtico hallazgo del libro consiste en la fusión de estos ingredientes [avantgardistes] con otros extraídos de la canción y, en concreto, de la popular».

A diferència de la que va tenir amb Dalí, merament acadèmica, Molas va mantenir amb J. V. Foix —una síntesi indispensable a l'obra del qual, «Apunt sobre J. V. Foix, investigador en poesia», trobem en aquesta edició— una relació personal intensa i sostinguda al llarg del temps. Les seves primeres aproximacions a l'obra del poeta són de 1956. Es tracta d'una ressenya a *Del «Diari 1918»* per al número 92 de la revista *Índice de Artes y Letras*, i de les seves respostes a una enquesta realitzada per la revista *Bages* (Núm. 39-40, de maig-juny) a «Seis críticos jóvenes ante la última obra de J. V. Foix» amb motiu de l'aparició de l'edició del llibre. A la pregunta de la revista «¿Qué lugar ocupa *Del «Diari 1918»* dentro del conjunto de su obra?», Molas respon:

La obra de J. V. Foix parece a simple vista un todo compacto y sabiamente estructurado ya desde sus inicios. Pero lo cierto es que hay una verdadera evolución desde *Gertrudis* (1927) hasta *Del «Diari 1918»* (1956), en el sentido de adquisición de una consciencia poética cada vez más lúcida (que supera el amor inicial por la aventura y el riesgo) y de una madurez humana y estilística cada vez más intencionada. Cualquiera día deberá estudiarse la obra del poeta publicada hacia 1918 en relación con los fragmentos del *Diari 1918* aparecidos en *Gertrudis*, *KRTU* y en revistas de la época (*Trossos*, *Hèlix*, *L'Amic de les Arts*, etc.), y los que motivan esta encuesta. Creo que los resultados iluminarán en gran manera la personalidad total del poeta.

Ben significativament, als dietaris i a *Gertrudis* dedica Molas els altres dos estudis que inclou l'edició: «Sobre los dietarios de J. V. Foix», en què posa de manifest el *tour de force* que representa organitzar els «dietaris» de Foix, que divideix en *Diari 1918* i *Diari*, i «*Gertrudis* o la aventura de un joven poeta». Dues anàlisis exhaustives, sobre la gestació i el desplegament dels dietaris, el primer; sobre l'origen del personatge i de l'univers de *Gertrudis*, i del poeta —*Gertrudis* suposa per a Foix, segons Molas, una doble exploració en «el mundo que le rodea» i «en el más oscuro de sus deseos, frustraciones, búsquedas y sueños y, en concreto, en las relaciones de una y otra exploración», exploracions amb les quals el poeta «construye un universo de ficción, cargado de antítesis y de recurrencias, que gira alrededor de dos grandes ejes, las obsesiones eróticas y el sentimiento de indefensión del hombre»—, el segon.

La secció dedicada a Dalí permet copsar l'operació feta per Molas de recuperació i de reivindicació de Salvador Dalí, i més concretament, del Dalí escriptor, malgrat la diversitat de mans que puguin haver intervingut en la fixació final de la seva obra, i del Dalí escriptor català, malgrat la diversitat de llengües en què aquesta pugui haver estat redactada. Els quatre estudis dedicats a Dalí que inclou l'edició abraquen un període de 30 anys, els mateixos que, temporalment, abraça el llibre. El més antic, «Salvador Dalí, entre el surrealismo y el marxismo», va ser un text rupturista en el moment de la seva aparició, l'any 1974. En ell Molas mostrava la complexitat del cas Dalí i se centrava en les raons polítiques per les quals s'havia produït realment la seva exclusió de la literatura catalana: les seves relacions amb el Bloc Obrer i Camperol i la seva aproximació al marxisme. En aquest sentit, recorda la conferència de Dalí el 1930 a l'Ateneu Barcelonès en què, entre d'altres, propugnava la destrucció de les idees de família, pàtria i religió, i fa seva l'explicació de Jaume Miravittles: «mientras Dalí jugó con las ideas y los *mots d'esprit*, la burguesía se rió con el reir grosero y satisfecho de un público de circo. El día que Dalí liberó fríamente el trasfondo de su pensamiento, ha sido reconocido por los *chantres* de la cultura catalana al margen de la civilización.» Diametralment diferent és l'estudi més recent de tot el recull, «Sobre Dalí, escritor», una síntesi esplèndida de la relació de Dalí —al que considera «incluso dentro del mundo experimental y destructor de las vanguardias, un caso singular»— amb l'escriptura: des de la seva narrativa pictòrica a l'ús que fa de la llengua passant per les llengües de creació i la intervenció de mans alienes en la transcripció dels seus textos, sense deixar de banda la diversitat de formes que va emprar en la seva expressió artística. «Con un *lenguaje* y un *estilo* poderosos, Dalí entró a saco, por voluntad propia o por imposición del ambiente, en todos los géneros literarios institucionalizados, incluidos los nuevos. O los más subalternos.» I conclou «no sólo entró a saco en todos los géneros, sino que transgredió, en todos ellos, sus normas tradicionales de conducta.» Com ara el memorialístic en *La vida secreta*, llibre a l'estudi del qual Molas dedica «*La vida secreta de Salvador Dalí*, un poema de amor»: «Para mí, la *Vida* de Dalí, constituye una síntesis de esta teórica variedad de registros y, al mismo tiempo, una transgresión apasionante de sus leyes más genuinas. De hecho, la *Vida* no es sólo un documento, sino que es, además, una justificación, un programa y un panfleto. Y, por encima de todo, una prodigiosa fabulación que mezcla con astucia la imaginación con la erudición.» Una fabulació que, amb Gala per excusa, Dalí, segons Molas, va organitzar per explicar el canvi del seu ideari artístic, per justificar diferents preses de posició, i per reafirmar la seva personalitat. El volum es tanca amb una *delicatses*: «Dalí y los muertos», el pròleg de Molas a *Les morts et moi*, en què revisa la relació de l'escriptor amb els morts —«Para Dalí, los muertos, incluso los menos ilustres, son, como para los antiguos, verdaderas divinidades protectoras». Protegeixen l'eclosió de la seva obra i són, en paraules de Dalí, «una especie de almohada blanda en la que me duermo al anochecer, más dispuesto y menos angustiado que nunca»— i es deté especialment en la seva relació amb García Lorca. Havent ofert abans, però, la nòmina d'aquelles divinitats protectores, inventari que constitueix, per a Molas, «una *pequeña patria*, a la vez, histórica y personal» en què hi apareixen del seu pare a Freud, de Sert a Gertrude Stein, de Robert Desnos a Paul Éluard, i així fins a 16 personatges de la seva vida. Inclosos dos moviments: el surrealisme i l'existencialisme. A més dels seus referents: Federico García Lorca i René Crevel.

Joaquim Molas obre el seu estudi «Sobre las vanguardias» que, a la vegada, obre el conjunt de l'edició amb aquesta afirmació: «Sin duda, las vanguardias son uno de los fenómenos más representativos del siglo xx. O, cuando menos, de sus primeros cincuenta años. De hecho, las vanguardias constituyen una ruptura total, no sólo con unos modelos concretos, los vigentes, sino también y sobre todo, con la misma convención del arte diseñada por los griegos de la Antigüedad y fijada a lo largo de los siglos.» I, com ell posa de manifest al llarg dels onze estudis, l'avantguardisme no seria el que és sense la presència de l'avantguardisme literari català. Per les aportacions, entre d'altres, de Joan Salvat-Papasseit, de J. V. Foix, i de Salvador Dalí. Només cal afegir-hi: ni tampoc no seria on és sense els seus estudis.

Ramon SALVO TORRES